

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА
ВИЩОЇ ШКОЛИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Статтю присвячено проблемі формування соціально-професійної мобільності майбутнього викладача вищої школи в процесі магістерської підготовки. Встановлено, що особливого статусу в процесі модернізації системи освіти набуває мобільність фахівця як один з невід'ємних показників соціальної та професійної зрілості суб'єкта.

Визначено фактори впливу на успішність формування соціально-професійної мобільності майбутнього викладача вищої школи.

Ключові слова: соціально-професійна мобільність, майбутній викладач вищої школи, професійна підготовка.

Стрімке зростання інтенсивності й динамічності широкомасштабних змін, що охоплюють усі сфери життя суспільства, зумовлює трансформацію ментальних моделей особистості в XXI ст. У добу бурхливої глобалізації система освіти має бути зорієнтована на нові умови життя, забезпечуючи підготовку висококваліфікованих, мобільно-орієнтованих та конкурентоспроможних фахівців на світових ринках праці. Зазначене актуалізує проблему формування соціально-професійної мобільності майбутнього викладача вищої школи як специфічної особистісної якості, яка в умовах сьогодення набуває інноваційно-ціннісного характеру.

Сьогодні університетська педагогічна освіта стверджується як багаторівнева система, що включає неперервну підготовку студентів (бакалаврів і магістрів), науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, а також перепідготовку педагогічних працівників та підвищення їх кваліфікації. Основними її характеристиками є фундаментальність, універсальність, гуманітарна й науково-дослідницька спрямованість, які забезпечуються такими змістовими рівнями, як загальнокультурна та антропологічна, професійно-педагогічна й профільована педагогічна освіта. Соціально-освітньою місією педагогічного університету має стати його генерувальна роль у розвитку педагогічної свідомості суспільства [2, с. 362–267], теоретичне, науково-методичне, кадрове, інноваційно-консалтингове й моніторингове забезпечення системи якісної освіти [4].

Особливого статусу в модернізації системи освіти набуває мобільність фахівця як одного з невід'ємних показників соціальної та професійної зрілості суб'єкта. З огляду на вищевикладене мобільність є тією особистісною характеристикою, яка засвідчує внутрішню готовність людини до якісних самозмін і перетворень, здатність вчасно змінювати стратегію власних дій відповідно до умов праці.

Проблема формування соціально-професійної мобільності майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки до сьогодні не була предметом спеціального науково-педагогічного дослідження. Водночас для її конструктивного вирішення в сучасній теорії та методиці професійної освіти накопичено значний досвід з позицій осмислення сутності ключових понять:

– “професійна підготовка майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури” (О. Галус, О. Гура, Н. Дем'яненко, І. Драч, В. Ісаченко, С. Калашнікова, Т. Сущенко, Р. Цокур, С. Чорна);

– “види мобільності” (А. Кибанова, Р. Ривкіна, П. Сорокін, М. Яценко);

– “сфера соціальної мобільності” (П. Анохін, С. Макеев, В. Радул, С. Фролов);

– “професійна мобільність” (А. Ващенко, І. Дичківська, Є. Іванченко, Н. Кожемякіна, Л. Пілецька, Р. Пріма, О. Романовський) та ін.

Однак науково-теоретичні засади процесу формування професійної мобільності майбутніх викладачів вищої школи в галузі соціально-педагогічних наук ще й досі не визначено.

Мета статті – проаналізувати особливості процесу формування соціально-професійної мобільності майбутнього викладача вищої школи в умовах магістратури.

Зважаючи на викладене вище, перш за все, конкретизуємо значення дефініцій “соціальна мобільність”, “педагогічна мобільність” та “соціально-педагогічна мобільність майбутнього викладача вищого навчального закладу” у соціально-педагогічному контексті, для чого звернемося до сучасних довідкових видань.

Великий тлумачний словник сучасної української мови поняття “мобільний” трактує як “здатний до легкого зрушення з місця, до швидкого пересування; динамічний, рухливий” [3, с. 287].

Згідно з упорядкованим В. Радулом “Соціально-педагогічним словником”, *соціальна мобільність* – це: 1) сукупність соціальних переміщень людей у суспільстві, тобто змін свого статусу; 2) напрям, різновиди й дистанція соціальних переміщень людей у суспільстві (індивідуально та групами) [9, с. 240].

У великій сучасній педагогічній енциклопедії Є. Рапацевич визначає *професійну мобільність* як “можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці. Професійна мобільність передбачає володіння системою узагальнених професійних способів і вмій ефективно їх використовувати для виконання яких-небудь завдань у суміжних сферах виробництва та порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої. Професійна мобільність передбачає також високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору й реалізації оптимальних способів виконання різних завдань у межах своєї професії. В умовах швидких змін техніки й технології виробництва професійна мобільність важливим компонентом кваліфікаційної структури спеціаліста” [7, с. 482].

“Енциклопедія освіти” за редакцією В. Кременя *професійну мобільність* характеризує “як **одну з форм соціальної мобільності, що являє собою процес зміни робітниками місця праці**” [5, с. 725].

Словник “Професійна освіта” тлумачить *професійну мобільність* як “здатність швидко змінювати вид праці, переключатися на іншу діяльність у зв’язку із змінами техніки і технології виробництва. Професійна мобільність виявляється у володінні системою узагальнених прийомів професійної праці та застосуванні їх для успішного виконання будь-якого завдання на суміжних за технологією ділянках виробництва. Передбачає високий ступінь розвитку узагальнених професійних знань, а також готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання виробничо-технічних завдань” [8, с.194].

Науковці по-різному підходять до трактування цього поняття. Загалом, термін “соціальна мобільність” був введений у науковий обіг Питиримом Сорокіним, на що посилаються практично всі сучасні дослідження мобільності. При цьому соціологи зосереджують основну увагу на переміщеннях індивідів, шансах на кар’єру, а також фактах її усвідомлення, цілях і мотивах професійної мобільності, соціальної адаптації.

Так, Е. Зеєр пропонує визначення професійної мобільності як готовності і здатності робітника до зміни виконуваних виробничих завдань, освоєння нових спеціальностей або змін у них, що виникають під впливом технічних і технологічних перетворень, тобто ефективну адаптацію особистості до професії. Сутність вищезазначеного

конструкту І. Шпакіна розглядає як уміння знаходити адекватні способи розв'язання проблеми й виконання нестандартних задач. Є також думка, що професійна мобільність характерна для людей, яким бракує необхідних професійних навичок і які тому відчують себе невпевнено, відповідно, вони приймають рішення щодо подальшого навчання чи активного пошуку роботи або ж освоєння нової професії (А. Дьомін).

Таким чином, під *соціально-професійною мобільністю майбутнього фахівця* ми розуміємо інтегративну якість внутрішнього стану особистості майбутнього фахівця, що характеризується готовністю людини до якісних самозмін і перетворень, здатної вчасно змінювати стратегію власних дій відповідно до умов праці, швидко, ефективно та відповідально реагувати на виклики часу в умовах конкуренто зорієнтованого глобального світу.

Акцентуємо на тому, що в контексті нашого дослідження ключовою фігурою є майбутній викладач вищої школи. Тому детально зупинимося на особливостях педагогічного процесу на рівні магістратури.

Поняття “магістр” означає освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні знання, набув досвіду їх застосування для розв'язання професійних завдань у певній галузі народного господарства. Програма підготовки в магістратурі надає випускникові знання й навички наукової, педагогічної та дослідницької діяльності. Випускникові присвоюють кваліфікацію магістра й видають диплом, в якому зазначено спеціальність підготовки або галузь знань.

Організація магістерського професійного навчання (як послідовний, цілісний, нерозривний, комплексний процес) потребує інтеграції всіх вищеназваних положень і підходів. Усі позиції, на які ми спираємося, взаємопов'язані.

Отже, при побудові зазначеного вище процесу ми дотримувалися думки, що педагогічний вплив має також бути комплексним, адже абсолютизація одного з аспектів може тільки зашкодити цілісності процесу.

Це означає, що в перші ж дні навчання в магістратурі надзвичайно важливим є, перш за все, запропонувати такий педагогічний процес, таке навчання, в якому надаватиметься можливість кожному магістранту виявити свою неповторну індивідуальність та власне “Я”. Таке навчання має сприяти не тільки формуванню знань, умінь і навичок, але й розвитку педагогічних обдарувань, творчого мислення майбутнього викладача, інтелектуалізації його особистості, спонукати до творчої самостійної пошукової діяльності.

Навчання специфічної категорії дорослих буде ефективним лише за певних умов, зокрема, таких:

- постійного мотивування (спираючись на потреби та інтереси слухачів);
- наявності комфортних умов роботи (створення мікроклімату, що сприяв би співтворчості);
- застосування різних методів навчання (доносити інформацію до кожного слухача, враховуючи індивідуальні потреби кожного);
- використання знань та досвіду слухачів (поєднання нової інформації з уже існуючим досвідом);
- усвідомлення слухачами необхідності застосування нових знань на практиці (програма має бути наближеною до реальних потреб і проблем педагогів);
- грамотного дозування часу на засвоєння нового матеріалу (правильний розподіл часу на різні види діяльності) тощо.

Усвідомлення глобальності соціальних і культурних процесів у сучасному світі, існування єдиної соціокультурної цілісності, сучасний рівень інформатизації та технологічності людського суспільства висувають високі вимоги до особистості, основною з яких є максимальний професіоналізм у педагогічній діяльності, що удосконалюється в процесі безперервної освіти та гармонійно поєднується із соціальною відповідальністю.

Наслідком цих явищ є професійна підготовка фахівців з інноваційним мисленням – викладачів-дослідників, викладачів-винахідників, викладачів-учених. Вона тісно пов'язана з підвищенням людського фактора в різних сферах життя та діяльності суспільства, а особливо у сфері освіти. Постійно зростає попит на висококваліфікованих, мобільних, конкурентоспроможних спеціалістів, здатних до неперервного поповнення особистісного наукового потенціалу.

У зв'язку із цим виняткового значення набуває внесення суттєвих змін в існуючу систему професійної підготовки майбутніх викладачів ВНЗ, зокрема, надання самій професійній педагогіці дослідницького характеру.

Зауважимо, що основними ідеями авторських концептуальних підходів щодо пошуково-дослідницького навчання є:

1. Освоєння магістрантами майбутньої професійної діяльності шляхом інтеракції змісту науково-дослідницької діяльності на всіх етапах та організаційних рівнях з їхньою фаховою підготовкою. Завдання ВНЗ полягає в тому, щоб створити передумови для надбання та прирощення інтелектуального й творчого потенціалу магістрантів, оволодіння ними досвіду науково-дослідної діяльності.

2. Організація наукової роботи професійного спрямування в університетах з метою підготовки викладача-дослідника якісно нового типу, що орієнтується в різноманітті педагогічних технологій, володіє інноваційним стилем мислення, здатний і готовий самостійно вирішувати серйозні дослідницькі завдання, цілеспрямованого, творчого, динамічного педагога, який вирізняється оригінальним і високоефективним підходом до вирішення навчально-виховних завдань, має високий рівень відповідальності та досягає значних успіхів у професійній діяльності. Виникає потреба у створенні такої інтенційної моделі університетської освіти, яка забезпечить реалізацію принципу “навчання через дослідництво” шляхом формування дослідницьких умінь, організації навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності магістрантів, і тим самим сприятиме оволодінню методологічною культурою викладача і дослідника.

3. Залучення майбутніх викладачів до професійно спрямованої науково-дослідної роботи з метою наближення їх до професіоналізму. Загальновідомо, що від рівня їхнього професіоналізму залежить результат підвищення ефективності освітньої системи в цілому. У центрі навчального процесу ВНЗ – особистість студента, визначальним фактором формування професіоналізму якого є його індивідуальний розвиток у процесі творчої й наукової діяльності. Для успішної реалізації цих завдань вагомого значення набуває вивчення та розуміння того, що викладач має знати, яким чином дійти до вершин успішного розвитку педагогічної майстерності та досконалості, максимально наблизитись до повного відображення у педагогічному процесі своєї сутнісної духовної природи [10, с. 134–135].

З огляду на це, наукова діяльність студентів має стати особливою точкою біфуркації в системі вищої освіти, бо саме зближення професійної підготовки з наукою, прагнення до комплексного, міждисциплінарного підходу у вирішенні поставлених завдань, пошук нових оптимальних шляхів та методів удосконалення системи роботи

з магістрантами спеціальності “Педагогіка вищої школи” має будуватися на підґрунті фасилітативного стилю педагогічної взаємодії викладачів і студентів.

Конструктивним в аспекті нашого дослідження є визначення сутності та особливостей магістерського педагогічного процесу. Так, Т. Сущенко *особистісно орієнтований педагогічний процес* розглядає як сучасний педагогічний процес духовного взаємозбагачення викладачів і магістрантів в умовах духовної взаємодії, психологічного комфорту, діалогічної культури й інтелектуальної співтворчості [11, с. 37].

Ефективність і дієвість такого магістерського педагогічного процесу підтверджено багаторічною експериментальною роботою кафедри управління навчальним закладом та педагогіки вищої школи Класичного приватного університету (м. Запоріжжя).

Зважаючи на те, що соціально-економічні зміни спонукають суспільство до перегляду функцій сучасного викладача і його місця в оновленій освітній системі, кожному навчальному закладу потрібен динамічний та ефективний педагог з високим інтелектуальним рівнем, спрямований на якісні перетворення.

У цьому контексті слушною є думка Є. Іванченко стосовно того, що “в умовах нових соціально-економічних відносин педагогічна наука не може не порушувати питання професійної мобільності спеціалістів, бо ринок праці диктує підвищені вимоги до якості підготовки молодих фахівців, спроможних до конкурентної боротьби за робочі місця” [6, с. 25].

У зв’язку із цим слід відзначити важливість та актуальність думки В. Андрущенка стосовно того, що “чим вищий рівень розвитку соціально-професійної мобільності викладачів, тим більш інтенсивно вони залучені в інноваційний процес, оскільки новації і мобільність в сучасних освітніх закладах – це два чинники, взаємопов’язаних і взаємовпливаючих один на одного. При цьому *соціально-професійну мобільність* можна розглядати як засіб, спосіб і результат освоєння новацій педагогом, що свідомо включається в інноваційну педагогічну діяльність і фундаментально підготовлений до здійснення цього процесу. Це об’єктивно посилює вимоги до якості професійної підготовки на етапі навчання у вищій школі, де, власне, і розкривається інноваційний потенціал особистості майбутнього викладача як “суб’єктивне джерело зародження інновацій” у професійній діяльності, як “особливість стану індивідуальної свідомості педагога, його відкритість до сприйняття нового, незалежність від стереотипів та шаблонів” [1, с. 61].

Висновки. Таким чином, сучасне суспільство в умовах інтенсивного інформаційного розвитку висуває надвисокі вимоги до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців, здатних до ефективного виконання соціально-професійних функцій.

У цьому контексті *соціально-професійну мобільність майбутніх викладачів вищої школи* ми розглядаємо як особистісну динамічну якість, що базується на готовності людини до здійснення науково-педагогічної діяльності на високому рівні, здатності до соціальної активності, безперервного саморозвитку й прогнозування професійної самореалізації.

Узагальнюючи результати теоретичних досліджень, ми дійшли висновку, що успішність формування соціально-професійної мобільності майбутнього викладача вищої школи (на рівні магістратури) залежатиме від низки факторів впливу на цей процес, а саме:

- створення рефлексивно-інноваційного середовища, яке є особливою формою наукового співтовариства професіоналів і майбутніх фахівців;
- організація магістерського педагогічного процесу саме з позицій фасилітативної взаємодії;

- ресурсне забезпечення процесу формування соціально-професійної мобільності (нормативно-правове, науково-методичне, кадрове, організаційне, інформаційне, матеріально-фінансове й мотиваційне);
- позитивна мотивація до безперервного професійного самовдосконалення;
- набуття досвіду інноваційної педагогічної діяльності або співтворчості;
- реалізація принципу “навчання через дослідництво” шляхом формування дослідницьких знань і вмінь, організації навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності майбутніх викладачів ВНЗ, що сприятиме оволодінню методологічною культурою педагога й дослідника;
- розвиток та реалізація творчого потенціалу кожної особистості;
- інтеріоризація ціннісно-особистісного ставлення майбутніх викладачів до професійної діяльності.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В. Формування особистості вчителя в сучасних умовах / В. Андрущенко, І. Табачек // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1 (10). – С. 58–69.
2. Андрущенко В. П. Світанок Європи: проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття / В. П. Андрущенко. – Київ : Знання України, 2011. – 1099 с.
3. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / А. П. Загнітко, І. А. Щукіна. – Донецьк : БАО, 2008. – 704 с.
4. Дем'яненко Н. М. Сучасні тенденції підготовки педагогічних кадрів: системний аналіз і спроба моделювання [Електронний ресурс] / Н. М. Дем'яненко. – Режим доступу: <http://www.artek.ua/information/Artek%20-%20CO-EXISTENCE%20emagazine/demyanenko.doc>.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [гол. ред. В. Г. Кремень]. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Євгенія Анатоліївна Іванченко. – Одеса, 2005. – 181 с.
7. Педагогика. Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. – Минск : Современное слово, 2005. – 720 с.
8. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. – Київ : Вища школа, 2000. – 380 с.
9. Соціально-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. – Київ : ЕксОб, 2004. – 304 с.
10. Сущенко Л. О. Теоретичні і методичні засади організації науково-дослідної роботи майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Сущенко Лариса Олександрівна. – Київ, 2014. – 533 с.
11. Сущенко Т. И. Особенности педагогического процесса высшей школы в эпоху приоритета личности / Т. И. Сущенко // Научный поиск в воспитании: парадигмы, стратегия, практика : сб. доклад. и тезисов выступ. 3-й Междунар. науч.-практ. конф. (24–25 марта 2011 г.). – Москва : МГПИ, АПК и ППРО, 2011. – 438 с.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2014.

Сущенко Л. А. Социально-профессиональная мобильность будущего преподавателя высшей школы: теория и практика

Статья посвящена проблеме формирования социально-профессиональной мобильности будущего преподавателя высшей школы в процессе магистерской подготовки. Установлено, что особый статус в процессе модернизации системы образования приобретает мобильность специалиста как один из неотъемлемых показателей социальной и профессиональной зрелости субъекта.

Определены факторы влияния на успешность формирования социально-профессиональной мобильности будущего преподавателя высшей школы.

Ключевые слова: *социально-профессиональная мобильность, будущий преподаватель высшей школы, профессиональная подготовка.*

Sushchenko L. Social and Professional Mobility of the Future High School Teacher: Theory and Practice

The article is devoted to the formation of social and professional mobility of the future high school teacher in the Master training. Found that special status in the modernization of the education system acquires professional mobility as one of the essential indicators of social and professional maturity subject.

The factors influence the success of creating social and professional mobility of the future high school teacher.

Provided by defining social and professional mobility of future specialist, we understand how integrative quality of the internal state of future professional, characterized by human willingness to qualitative self-transformation and transformation that can in time to change the strategy of their actions in accordance with the conditions, quickly, effectively and responsibly respond to challenges in terms of competitiveness-oriented global world.

It is proved that the realization of global social and cultural processes in the modern world, the existence of a common social and cultural integrity, the current level of information and adaptability of human society have high requirements for the individual, the main of which is the maximum professionalism in teaching activities that improved the process of continuous education and harmony with social responsibility.

Is pointed out that the socio-economic changes encourage society to view the features of modern teacher and his place in the new educational system, every educational institution needs a dynamic and effective teacher of high intellectual level to qualitative changes.

Key words: *social and professional mobility, a future teacher of high school, vocational training.*